

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 กับการประกอบสร้างสถานะอัน "ล่องละเมิดมิได้"¹

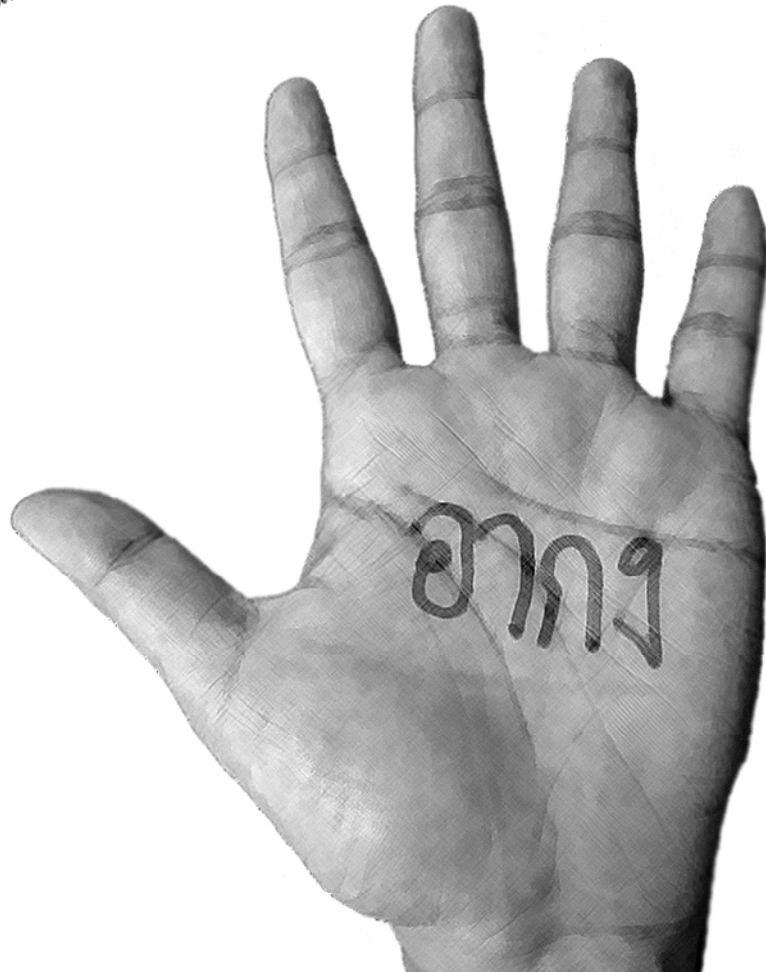
UWWL อาชญากรรม

บทคัดย่อ

บทความนี้พิจารณาการเปลี่ยนแปลงความหมายของข้อหา "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" หรือความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 ในสังคมไทย โดยเสนอว่าการพิจารณาข้อหานี้สามารถกระทำได้เพียงการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงในตัวบทกฎหมาย แต่ความหมายของการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพยังมีความแปรเปลี่ยนเรื่อยมาตามรูปแบบของรัฐ สถานะบทบาทของสถาบันกษัตริย์ และการประกอบสร้างอุดมการณ์ในช่วงต่างๆ อีกทั้งการตีความเชื่อมโยงข้อหานี้เข้ากับสถานะ "อันล่องละเมิดมิได้" ของสถาบันกษัตริย์ก็เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา โดยการเชื่อมโยงในลักษณะนี้ภายใต้อุดมการณ์กษัตริย์นิยมในบริบทความขัดแย้งทางการเมืองปัจจุบัน ทำให้ความผิดข้อหานี้ถูกตีความให้ความหมายขยายความอย่างกว้างขวาง และส่งผลถึงการจำกัดเสรีภาพการแสดงออกในสังคมไทย

คำสำคัญ: หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ, ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112, อันล่องละเมิดมิได้, สถาบันพระมหากษัตริย์

¹ บทความนี้ปรับปรุงจากส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของผู้เขียน ในหัวข้อ "การประกอบสร้างความกลัวและการเมืองด้วยการบังคับใช้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112" ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ในสาขาการพัฒนาลัทธิคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้เขียนขอขอบคุณอาจารย์ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ อาจารย์สมชาย ปรีชาศิลป์กุล อาจารย์ยุทธิ มุกดาวิจิตร สำหรับการให้คำปรึกษาและความช่วยเหลือในการจัดทำวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้จนแล้วเสร็จ

มาตรา ๑๑๒^๑ ผู้ใดหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้าย พระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต้องระวางโทษจำคุก ตั้งแต่สามปีถึงสิบห้าปี

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา

Abstract

This article considers the changing definition of lèse majesté law or Article 112 of the Criminal Code in Thailand. This article suggests meaning of this law cannot be considering only in the text but content of the law has also been subject to change depending on the format of the state, status and role of the monarchy and the construction of the ideology in different times. Moreover, the interpretation of this law linked with an “inviolable” of the monarchy just has been constructed in the few decades. That links under royalist ideology in the current political context, makes lèse majesté has been interpreted extended widely and has been affecting to freedom of expression in Thailand.

Keywords: Lèse Majesté, Article 112 of the Thai Criminal Code, Inviolable, Monarchy

บทนำ

"ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 เป็นบทบัญญัติที่เสริมให้รัฐธรรมนูญมาตรา 8 มีผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง จึงไม่มีมูลกรณีที่อ้างว่าขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 8 ได้"

(คำวินิจฉัยกลางของศาลรัฐธรรมนูญที่ 28-29/2555 10 ตุลาคม 2555)

ท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทยที่ดำเนินมาเกือบทศวรรษนั้น ปฏิเสธไม่ได้ว่าการถกเถียงในเรื่องประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112² หรือข้อหา "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ"³ นั้น เป็นประเด็นปัญหาใจกลางสำคัญอย่างหนึ่ง

² ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112 ระบุว่า "ผู้ใดหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้าย พระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามปีถึงสิบห้าปี"

อันเกิดขึ้นไปพร้อมๆ กับการขยายตัวของวงการกล่าวหาและบังคับใช้ข้อหานี้เพิ่มมากขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นมีทั้งในแง่มุมมองของปัญหาการตีความกฎหมาย ปัญหาการบังคับใช้ ปัญหาในกระบวนการยุติธรรม บริบททางสังคมการเมืองที่ทำให้เกิดการใช้ข้อหานี้เพิ่มขึ้น หรือผลกระทบที่ต่อบุคคลที่ถูกกล่าวหาและต่อสังคมโดยรวมในด้านต่างๆ

กล่าวเฉพาะในด้านของการตีความข้อหานี้ กระแสแนวโน้มประการหนึ่ง ที่ปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนในหมู่บุคลากรในกระบวนการยุติธรรม และนักกฎหมาย ที่พยายามอธิบายให้ความชอบธรรมกับข้อหานี้ คือชุดคำอธิบายและการทำความเข้าใจข้อหามาตรา 112 นี้ ในฐานะรูปธรรมของบทบัญญัติมาตรา 8 ใน รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 ที่ระบุว่า "องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใดๆ มิได้"⁴ หรือเป็นข้อหาที่ทำให้มาตรา 8 นี้เกิดผลในทางปฏิบัติ

การตีความลักษณะนี้ ปรากฏทั้งในคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ คำพิพากษาลายกรณีในคดีมาตรา 112 ในช่วงที่ผ่านมา ในบทความและคำอธิบายของนักกฎหมายคนสำคัญในเมืองไทยหลายคน ดังเช่น มีชัย ฤชุพันธุ์ (2555) ที่เสนอว่าบทบัญญัติในลักษณะมาตรา 8 ของรัฐธรรมนูญ 2550 นั้นมีมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรกในปี 2475 แล้ว โดยเมื่อรัฐธรรมนูญรับรองฐานะของพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่เคารพสักการะ จึงจำเป็นต้องมีบทกฎหมายกำหนดว่าคนทั่วไปจะต้องทำอะไร ซึ่งกฎหมายก็ได้กำหนดให้ต้องทำอะไรมากไปกว่า "การไม่ไป หมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงการอาฆาตมาดร้าย" ดังนั้น

³ ในบทความนี้ผู้เขียนตั้งใจใช้คำว่า "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" โดยตระหนักว่าไม่มีข้อหานี้ในทางกฎหมายอาญาของไทยแต่อย่างใด มีแต่เพียงข้อหา "หมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายพระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์" เท่านั้น แต่ผู้เขียนเห็นว่าคำว่า "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" ช่วยสะท้อนปัญหา การตีความและให้ความหมายอย่างกว้างขวางต่อข้อหาลักษณะนี้ในสังคมไทย และสะท้อนความเป็นข้อหาที่มีลักษณะ ทางสังคมวัฒนธรรมได้มากกว่าเป็นเพียงข้อหาในกฎหมายอาญา

⁴ ดูลำดับการเปลี่ยนแปลงของวลีนี้ในรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ ของไทย ก่อนจะมาเป็นมาตรา 8 ในรัฐธรรมนูญปัจจุบันได้ใน ปิยะบุตร แสงกนกกุล, "องค์กษัตริย์ไม่สามารถถูกละเมิดได้" คืออะไร?, วารสารฟ้าเดียวกัน 10 (1) (2555), 44-57.

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 จึงมีขึ้นเพื่อคุ้มครองในเรื่องนี้ และเป็นการบัญญัติที่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญของไทยแล้ว

เช่นเดียวกันกับคำอธิบายของบวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2552) ที่เห็นว่าบทบัญญัติตามมาตรา 8 ในรัฐธรรมนูญปัจจุบัน เป็น "ผล" ของวัฒนธรรมและจริยธรรมไทยที่เป็นเอกลักษณ์ กล่าวคือการมีสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีสถานะสูงส่งทั้งทางศาสนาและสังคม แต่ก็มีชีวิตใกล้ชิดกับประชาชนและเป็นที่เคารพรักของประชาชนอย่างยิ่ง ด้วยพระราชกรณียกิจ นานัปการที่ทรงประกอบเพื่อประชาชน มาตรานี้จึงไม่ใช่ "เหตุ" ที่บังคับให้คนไทยเคารพพระมหากษัตริย์แต่อย่างใด และทำให้เมื่อมีการวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ โดยไม่เป็นธรรม คนไทยส่วนใหญ่ก็รู้สึกเหมือน "พ่อ" ตนเองกำลังถูกทำร้ายและยอมรับไม่ได้

หากแต่คำอธิบายทางกฎหมายหรือแม้แต่ว่าทางสังคมในลักษณะนี้ กลับละเลยมองข้ามว่าวัฒนธรรมหรือจริยธรรมดังกล่าวมิใช่สิ่งที่มีอยู่มาแต่เดิม หรือมีลักษณะเหมือนในอดีตอย่างในสมัยอยุธยาหรือย้อนไปกว่านั้นแต่อย่างใด และข้อหา "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" หรือสถานะอัน "ล่วงละเมิดมิได้" ก็มีใช้สิ่งที่หยุดนิ่งเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยมาแต่เดิมแต่อย่างใด หากการตีความและความเข้าใจ ต่อข้อหานี้มีความเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาอย่างสัมพันธ์กับบริบทสังคมการเมือง และการเปลี่ยนแปลงของสถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในสังคมไทย ในช่วงต่างๆ การพิจารณาความเปลี่ยนแปลงในการตีความข้อหานี้ ในบริบทสังคมแต่ละช่วงจึงเป็นสิ่งสำคัญในการทำ ความเข้าใจปัญหาการตีความข้อหานี้ในทางกฎหมายปัจจุบัน

บทความนี้ต้องการนำเสนอว่าการตีความเชื่อมโยงประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 ในฐานะรูปธรรมของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญที่ว่า "องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้" มิได้เป็นสิ่งที่ เป็นจารีตประเพณีซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิมของไทยแต่อย่างใด หากแต่เป็นการตีความและการให้ความหมายที่ค่อยๆ ถูกประกอบสร้างขึ้นใหม่ภายใต้การสถาปนาสถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยช่วง 30-40 ปีที่ผ่านมา การประกอบสร้างชุดคำอธิบายใหม่ภายใต้อุดมการณ์กษัตริย์นิยมนี้ ทำให้ข้อหานี้

ถูกตีความขยายความอย่างกว้างขวาง กระทั่งมีแนวโน้มจะขัดแย้งกับหลักการ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นในระบอบประชาธิปไตย และปัญหาการตีความนี้ยังเอื้อให้เกิดการใช้ข้อหานี้เป็นเครื่องมือในทางการเมือง และการใช้ปิดกั้นการพูดคุยอภิปรายถึงสถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์อย่างรอบด้านในปัจจุบันอีกด้วย

บทความจะเริ่มพิจารณาการเปลี่ยนแปลงความหมายของข้อหา "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" ที่สัมพันธ์กับรูปแบบของรัฐ ตั้งแต่รัฐจารีต รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่งรัฐสยามเปลี่ยนเข้าสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย จากนั้นจึงจะพิจารณาการเริ่มต้นของแนวโน้มการตีความข้อหานี้อย่างขยายความภายใต้บริบททางการเมืองในช่วงต่างๆ จนนำไปสู่การเชื่อมโยงข้อหานี้เข้ากับสถานะ "อันล่วงละเมิดมิได้" ของสถาบันกษัตริย์ในปัจจุบัน โดยจะใช้ตัวอย่างที่ถูกกล่าวหาด้วยข้อหา หมิ่นพระบรมเดชานุภาพในบางกรณีประกอบด้วย

การตีความข้อหา "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" กับความเปลี่ยนแปลงรูปแบบรัฐ

แม้ความผิดที่ใกล้เคียงกับลักษณะข้อหาที่ถูกเรียกว่า "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" ในปัจจุบันจะมีมาตั้งแต่รัฐสยามในอดีต แต่การให้ความหมายและตีความข้อหานี้ มีใช้เพียงเป็นเรื่องในตวับทกฎหมาย แต่ยังไม่สัมพันธ์กับรูปแบบของรัฐ ความเข้าใจต่ออำนาจขององค์อธิปัตย์ภายในรัฐ สถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์ และการสร้างอุดมการณ์ของรัฐในช่วงต่างๆ ที่ล้วนส่งผลต่อการตีความตวับทกฎหมาย การพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพนี้ จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับบริบทของรัฐในช่วงต่างๆ อย่างสำคัญด้วย

ภายใต้รูปแบบจารีต ก่อนหน้าสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น ภาพสะท้อนการคุ้มครอง "พระบรมเดชานุภาพ" ของกษัตริย์ในรัฐจารีต ปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวง โดยเฉพาะในกฎหมายเบญจสาร พระโอยการหลวง และพระโอยการกระบดศึก (Streckfuss 2011) ซึ่งไม่ได้มีข้อห้ามเพียงแค่การ "ประมาทหมิ่น" ห้ามเจรจาหยาบช้า

⁵ ในกฎหมายตราสามดวง ตวับทที่ใกล้เคียงกับความผิดฐานหมิ่นประมาทกษัตริย์ฯ ปัจจุบันนั้น ปรากฏอยู่ในมาตรา 7 และมาตรา 72 ของพระโอยการอาชาหลวง

ห้ามหมิ่นพระราชบัญญัติ พระบันทูล พระโองการ ห้ามการติเตียนนิพนธ์ว่ากล่าวต่อพระมหากษัตริย์เท่านั้น⁵ หากยังปรากฏบทบัญญัติที่คุ้มครองการล่วงละเมิดต่อพระมหากษัตริย์ในด้านต่างๆ มากกว่า 100 มาตรา เช่น การลอบลักพระราชทรัพย์, การละเมิดหรือไม่ปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ, อำพรางพระเจ้าอยู่หัว มิได้กราบทูลตามลัญ, การถิขขว้างพระที่นั่ง, การด่าเถียงกันในวัง, การทำให้โลหิตตกในพระราชวัง, การเอ่ยพระนามพระมหากษัตริย์โดยตรง, มิได้ใช้ราชาศัพท์อันสมควร หรือแม้แต่การโจมตีข้าราชการของพระมหากษัตริย์ ก็ถูกตีความว่าเป็นการโจมตีกษัตริย์อีกด้วย เป็นต้น อีกทั้งยังขยายรวมถึงการกระทำใดๆ ต่อสัญลักษณ์ หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ เช่น พระบรมมหาราชวัง, เครื่องราชูปโภค, เครื่องทรง เป็นต้น โดยแต่ละความผิดมีโทษหนักเบาแตกต่างกันไป (ดูใน ราชบัณฑิตยสถาน 2550)

ลักษณะสำคัญของกฎหมายตราสามดวงและสภาพสังคมในรัฐจาริตคือการนิยามความผิดและกำหนดบทลงโทษตามลำดับคักตินาของผู้กระทำที่สัมพันธ์กับผู้ถูกกระทำ แนวโน้มของกฎหมายจึงวางอยู่บนฐานของการแยกความแตกต่างของสถานะทางสังคม การกระทำเดียวกันจึงสามารถได้รับการส่งเสริมในสถานการณ์ทางสังคมหนึ่ง แต่สามารถถูกลงโทษถึงตายในอีกสถานการณ์หนึ่ง ขึ้นอยู่กับสถานะทางสังคมของบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Tamara Loos 2002: 37)⁶

ด้วยกรอบคิดเช่นนี้เอง กฎหมายตราสามดวงจึงมีบทบัญญัติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เป็นจำนวนมาก มีตัวบทที่กำหนดการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดไว้อย่างละเอียดและระบุโทษไว้ค่อนข้างรุนแรง เนื่องด้วยสถานะของกษัตริย์ในรัฐจาริตนั้นถือได้ว่าเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุด อยู่ในสถานะสูงสุดของสังคมการเมืองแบบคักตินาและเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรในทุกด้าน นอกจากนั้นยังอยู่ภายใต้การสร้างความปลอดภัยต่ออำนาจของกษัตริย์ด้วยฐานคติทางศาสนาและวัฒนธรรมทั้งในฐานะเทวราชา ธรรมราชา และในฐานะเจ้าชีวิตหรือเจ้าแผ่นดิน การกระทำใดๆ ก็ตามที่ล่วงละเมิดต่อกษัตริย์หรือบารมีของพระองค์ จึงถูกจัดให้เป็นความผิด "อาชญาหลวง" "คดีมิโทษหลวง" หรือความผิดต่อ "หลวง" โดยการกระทำที่ถูกมองว่า

เป็นไปใน "ทางลบ" แทบทุกชนิด แม้จะไม่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์โดยตรง แต่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ต่างๆ หรือบุคคลที่เป็นตัวแทนของกษัตริย์ก็ถือเป็นความผิดต่อพระบรมเดชานุภาพของกษัตริย์ได้ เพราะถือได้ว่าเป็นการละเมิดต่อผู้ที่มีสถานะสูงสุดทางสังคม และกระทบกระเทือนต่อโครงสร้างของสังคมคักตินาอย่างรุนแรง

กระนั้นก็ตาม ในรัฐจาริตนั้นรัฐยังขาดแคลนเครื่องมือและกลไกต่างๆ ในระดับท้องถิ่นหรือชีวิตประจำวันของผู้คน โดยเฉพาะในพื้นที่ซึ่งไกลจากอำนาจศูนย์กลาง ส่งผลให้ในทางปฏิบัติ กฎหมายตราสามดวงมักถูกใช้ในกรณีการพิพาทของชนชั้นนำ มากกว่าการใช้ควบคุมพฤติกรรมของคนทั่วไปอย่างเป็นระบบ (Loos 2002: 37) กฎหมายและข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพจึงมีแนวโน้มที่จะยังไม่ได้ใช้บังคับในสังคมโดยทั่วไป และไม่ได้เกี่ยวข้องกับราษฎรคนธรรมดาแต่อย่างใด

ความเปลี่ยนแปลงต่อข้อหานี้สำคัญ เกิดขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของรัฐสยามสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ (Modern State) ในช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยหนึ่งในกลไกที่ชนชั้นนำสยามใช้ในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางกรุงเทพฯ และสร้างความทันสมัยเพื่อต่อสู้กับลัทธิล่าอาณานิคมจากตะวันตก คือการสร้างระบบกฎหมายสมัยใหม่ที่มีเหตุผลมากขึ้น ทั้งผ่านการจัดทำประมวลกฎหมาย การเปลี่ยนรูปแบบการลงโทษให้อารยะมากขึ้น การปรับปรุงการศาล การลดทอนอำนาจความคักดีสิทธิ์ของกฎหมายลงไป (Loos 2002: 32, 37)

ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงความหมายของข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพด้วย โดยเฉพาะการรับรอบคิดเรื่อง "อาชญากรรม" (crime) จากระบบกฎหมายตะวันตกเข้ามา โดยฐานความเข้าใจ "อาชญากรรม" ในฐานะการกระทำใดๆ อันเป็น "อันตรายต่อสังคมโดยรวม" การละเมิดต่างๆ จึงเป็นมากกว่าเพียงความผิดในการกระทำระหว่างคนสองคน แต่กลายเป็นเรื่องของสังคมด้วย และทำให้ผู้กระทำผิดมีสถานะเป็น "อาชญากร" ในทางกฎหมาย (Streckfuss 2011: 82)

ข้อหา "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" ได้ถูกทำให้กลายเป็นอาชญากรรม (criminalization) ภายใต้การจัดแบ่งประเภทและลักษณะความผิดในประมวล

⁶ ลักษณะเช่นนี้แตกต่างจากกฎหมายอาญาสมัยใหม่ ที่ยึดหลักความเสมอภาคกันภายใต้กฎหมาย กล่าวคือไม่ว่าบุคคลจะมีสถานะทางสังคมเช่นใด หากกระทำสิ่งที่กฎหมายบัญญัติเป็นความผิดก็ต้องได้รับโทษเสมอหน้ากัน

กฎหมายอาญาสมัยใหม่⁷ ข้อหานี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของข้อหาหมิ่นประมาท (defamation) ซึ่งทำให้ความหมายมีลักษณะเคร่งครัดมากขึ้นตามนियามการหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรืออาฆาตมาดร้ายในทางกฎหมาย และมีลักษณะเป็นความผิดจากการแสดงออกที่กระทบต่อเกียรติยศชื่อเสียงของบุคคล ไม่ใช่ความผิดในความหมายของการ "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" ที่หลอมรวมการละเมิดต่อพระมหากษัตริย์แทบทุกอย่างเข้ามาในข้อหานี้เสมือนในยุคจารีต

หากขณะเดียวกันในช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลหรือการบริหารงานของราชการนั้น ก็ถือเป็นการหมิ่นประมาทกษัตริย์ฯ ได้เช่นกัน เนื่องจากกษัตริย์อยู่ในสถานะผู้บริหารบ้านเมือง ถืออำนาจสูงสุดในการปกครองและการพิพากษาคติความ

บริบทสำคัญในช่วงของการเปลี่ยนสยามสู่ความเป็นสมัยใหม่อีกประการหนึ่ง คือการเกิดขึ้นของจินตนาการ "ชาติ" และการสร้างความรู้สึกร่วมของความเป็นชาติ (nationhood) ร่วมกันของผู้คนในรัฐ โครงการสำคัญของชนชั้นนำในการสร้างความชอบธรรมใหม่คือ การพยายามสร้างจินตนากรรมร่วมของรัฐใหม่ ผ่านการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมขึ้น ในขณะที่รัชกาลที่ 5 ทรงมีบทบาทในการเชื่อมสถาบันพระมหากษัตริย์เข้ากับการพัฒนาสยามสู่ความเป็นสมัยใหม่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพยายามนิยามอัตลักษณ์ของชาติ หรือหัวใจของ "ความเป็นไทย" โดยเน้นแกนกลางไปที่ชาติ ศาสนาพุทธ และพระมหากษัตริย์ โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของความจงรักภักดีและความสามัคคีของคนในชาติ (สายชล ลัตยานุรักษ์ 2548: 43)

การนิยามชาติใหม่นี้ก็ส่งผลต่อความพยายามที่จะนิยามข้อหา "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" ใหม่ให้เข้ากับกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วย โดยรัชกาลที่ 6 ได้ทรงนิยามให้การดูหมิ่นกษัตริย์ มิใช่เพียงการดูหมิ่นต่อองค์พระมหากษัตริย์เท่านั้น หากทรง

⁷ ตัวบทที่ใกล้เคียงกับข้อหานี้เริ่มถูกบัญญัติในมาตรา 4 ของ "พระราชกำหนดลักษณะหมิ่นประมาทด้วยการพูดจาเขียนถ้อยคำเท็จออกโฆษณาการ ร.ศ.118" ก่อนย้ายมาอยู่ในมาตรา 98 และ 100 เมื่อ "กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127" ถูกประกาศใช้ในช่วงไม่กี่ปีต่อมา ดูลำดับบทกฎหมายของข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพได้ในสมชาย ปรึกษาศิลปกุล (2551)

นิยามที่มาจากอำนาจของพระมหากษัตริย์ว่ามาจากคนที่ผู้คนมอบอำนาจให้ กษัตริย์ทรงเป็นผู้ถือเอาไว้ ทำให้การดูหมิ่นกษัตริย์ฯ ก็เท่ากับเป็นการดูหมิ่นต่ออำนาจของผู้คนภายในชาติที่มอบให้กษัตริย์ไว้ด้วย ผู้เสียหายจากการหมิ่นประมาทกษัตริย์ฯ จึงไม่ใช่องค์พระมหากษัตริย์เอง แต่กลายเป็นคนในชาติทุกๆ คน ซึ่งถือได้ว่าถูกดูหมิ่นไปด้วย⁸

แต่บริบทสำคัญอีกประการหนึ่งในภาวะสมัยใหม่ คือการแพร่หลายของเทคโนโลยีสมัยใหม่ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ต่อสาธารณะมากขึ้น ทำให้สิ่งพิมพ์ต่างๆ กลายเป็นสมรภูมิสำคัญในการเผยแพร่ความคิดทางการเมือง และพื้นที่ของการชิงชิงความเป็นชาติที่เกิดขึ้นใหม่นี้ด้วย ด้วยเหตุที่กษัตริย์ทรงสถานะเป็นผู้บริหารราชการแผ่นดิน กษัตริย์จึงเป็นเป้าหมายหนึ่งของการแสดงความคิดเห็นโดยตรง โดยเฉพาะสภาพของหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 6-7 นั้น มีการวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ และระบอบการปกครองโดยตรงค่อนข้างมาก ตั้งแต่รัชกาลที่ 6 เสด็จขึ้นครองราชย์ หนังสือพิมพ์บางฉบับได้ลงบทความเรียกร้องและสนับสนุนให้มีการปกครองแบบสาธารณรัฐ บางฉบับลงข่าววิพากษ์วิจารณ์การบริหารราชการแผ่นดิน เช่น การใช้จ่ายเงินของรัฐบาลรัชกาลที่ 6, พระราชกรณียกิจ และพระราชจริยวัตรส่วนพระองค์, การฉ้อราษฎร์บังหลวง, การถกเถียงเรื่องสภาราษฎรและลัทธิบอลเชวิคในสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นต้น (ดูบทบาทของหนังสือพิมพ์ในช่วงปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ใน รัตนา เมฆนนท์ไพสิฐ 2531)⁹

ก่อนที่จะกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และบทบาทพระราชอำนาจของกษัตริย์จะเป็นส่วนหนึ่งที่ปูทางไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร โดยภายหลังการอภิวัฒน์ 24 มิถุนายน 2475 สถานะและอำนาจ

⁸ รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชดำรัสเรื่อง "ภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน" พระราชทานแด่คณะเสือป่า (23 มิถุนายน 2454) ความตอนหนึ่งว่า "พระราชาธิบดีคือผู้ที่ได้รับมอบให้ถืออำนาจแห่งคณะไว้ และใช้อำนาจอันนั้นเพื่อประโยชน์และความสุขของคณะ เพราะฉะนั้นการที่นับถือหรือเคารพพระราชาธิบดีก็คือเคารพนับถืออำนาจแห่งคณะบุคคลทุกๆ คนที่เป็นส่วนหนึ่ง แห่งคณะก็เป็นเจ้าของส่วนหนึ่งแห่งอำนาจ ซึ่งได้รับรวมมอบถวายให้พระราชาธิบดีทรงเป็นผู้ถือไว้ เพราะฉะนั้น เมื่อนับถืออำนาจอันนั้นก็เสมือนนับถือตนเองด้วยเหมือนกัน ผู้ที่ดูหมิ่นพระราชาธิบดี คือดูหมิ่นอำนาจที่ได้อำนาจให้ พระราชาธิบดีถือไว้แทนตน ก็นับได้ว่าดูหมิ่นตนเองด้วย" (ดูใน ทวน วิจารณ์ (บก.), พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท, (กรุงเทพฯ: พิเศษการพิมพ์, 2507), หน้า 176-78)

ของพระมหากษัตริย์ได้ถูกจำกัดให้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) โดยในทางหลักการ อำนาจอธิปไตยเปลี่ยนจากพระมหากษัตริย์มาเป็นของประชาชน องค์พระมหากษัตริย์อยู่ในสถานะประมุขของรัฐ แต่ไม่สามารถใช้อำนาจทางการเมือง การปกครองได้อีกต่อไป รัฐเปลี่ยนรูปจากรัฐที่มีอำนาจไม่จำกัด มาเป็นรัฐที่มีอำนาจจำกัด (limited government) กฎหมายหมิ่นประมาทกษัตริย์ฯ ในรัฐประชาธิปไตย ในทางหลักการจึงถูกใช้คุ้มครองพระมหากษัตริย์ในฐานะตำแหน่งประมุขของรัฐ มิใช่ในฐานะองค์อธิปัตย์ที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง การตีความจึงจำเป็นต้องเป็นไปอย่างเคร่งครัด โดยเป็นครั้งแรกที่ข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพจำเป็นต้องพิจารณาประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพของพลเมือง โดยเฉพาะสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก ถ่วงดุลร่วมกับการคุ้มครองชื่อเสียงเกียรติยศของบุคคลด้วย

หากแต่ภายใต้การประนีประนอมกับอำนาจตามประเพณีทำให้ข้อหาหมิ่นประมาทกษัตริย์ฯ ตามมาตรา 98 ของกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 ซึ่งเป็นบทบัญญัติหลักของความผิดฐานนี้ ไม่ได้ถูกแตะต้องแต่อย่างใด¹⁰ และในรัฐธรรมนูญ ฉบับถาวรภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ยังได้มีการบัญญัติในมาตรา 3 ระบุว่า "องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้" ซึ่งจะส่งผลต่อการตีความความผิดฐานหมิ่นประมาทกษัตริย์ฯ ในเวลาต่อมาอีกด้วย

สภาวะการประนีประนอมเช่นนี้ ทำให้ในทางปฏิบัติ สถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในระบอบใหม่ยังอยู่ในภาวะที่ไม่ลงตัวและเป็นประเด็นปัญหาสืบมา โดยภายใต้การต่อสู้และต่อรองของกลุ่มฝ่ายการเมืองในช่วงต่างๆ ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ได้ทำให้ความหมายและลักษณะการบังคับใช้ข้อหาหมิ่นประมาทกษัตริย์ฯ เปลี่ยนแปรเคลื่อนไปตามการต่อสู้ต่อรองทางอำนาจนี้ในแต่ละช่วงเวลาด้วย

⁹ ชนชั้นนำได้พยายามช่วงชิงและต่อสู้กับการทำลายเหล่านั้ โดยในช่วงนั้นกษัตริย์ทรงสามารถที่จะแสดงความคิดเห็นหรือตอบโต้โดยตรงด้วยพระองค์เอง รัชกาลที่ 6 จึงมักทรงนิพนธ์บทความตอบโต้การเคลื่อนไหวทางการเมืองในขณะนั้น รวมทั้งชนชั้นนายยังใช้ข้อกล่าวหาที่ใกล้เคียงกับหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเล่นงานกลุ่มปัญญาชน ทวนกระแส และนักหนังสือพิมพ์ในช่วงนั้นด้วย เช่น กรณีของเทียนวรรณ, ก.ศ.ร.กุหลาบ, หนังสือพิมพ์สามสมัย หรือหนังสือพิมพ์วายุไฉน เป็นต้น กระนั้นก็ตามการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลของกษัตริย์ก็เป็นไปอย่างค่อนข้างเปิดเผย ในช่วงปลายสมบูรณาญาสิทธิราชย์

การประกอบสร้างสถานะอัน "ล่องละเมิดมิได้" ในระบอบประชาธิปไตย

ก่อนหน้าทศวรรษ 2500 นั้น การอธิบายเรื่องสถานะของสถาบันกษัตริย์ในแง่มุมต่างๆ อย่างเปิดเผยในทางสาธารณะยังมิได้มีลักษณะเป็น "สิ่งต้องห้าม" แต่อย่างใด แต่สถานะพิเศษอันล่องละเมิดมิได้ในความหมายของการวิพากษ์วิจารณ์ และแสดงความเห็นที่ขัดแย้งกับอุดมการณ์กษัตริย์นิยม-ราชาชาตินิยมมิได้ไปด้วยจะค่อยๆ ถูกพัฒนาขึ้นภายหลังความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการฟื้นฟูสถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา¹¹

ตัวอย่างหนึ่งของการอธิบายในประเด็นสถาบันกษัตริย์อย่างเปิดเผย ได้แก่ การประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2492 ได้มีการอธิบายพิจารณาถึงหมวดพระมหากษัตริย์โดยตรง ทั้งในประเด็นการยืนยันว่าจะมีระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญหรือไม่ หรือประเด็นว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระราชอำนาจของกษัตริย์หรือไม่ และควรแก้ไขเรื่องอะไร แม้จะมีการคัดค้านการอธิบายในญัตตินี้ เพราะเท่ากับเป็นการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งสภาร่างฯ ไม่มีอำนาจพิจารณา แต่สมาชิกสภาส่วนใหญ่เห็นควรให้มีการอธิบาย แม้แต่นักการเมืองในฝ่ายอนุรักษ์นิยมเองด้วย เช่น โชติ คุ่มพันธ์ สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ชุดแรก และอดีตนักโทษกบฏวชนเดช เห็นว่า "เราควรที่จะพิจารณา ระบอบพระมหากษัตริย์ดีเพราะเหตุไร และไม่ดีเพราะเหตุไร มหาชนรัฐดีเพราะเหตุไร ไม่ดีเพราะเหตุไร อย่างนี้จะทำความกระจ่างให้ประชาชน ซึ่งคอยฟัง...ต้องพูดกันในสภา ระบอบพระมหากษัตริย์มีอะไรอย่างไร ระบอบสาธารณรัฐดีไม่ดียังอย่างไรบ้าง...

¹⁰ แต่ก็ปรากฏความพยายามรื้อถอนอำนาจของระบอบเก่าและเปลี่ยนแปลงข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ โดยคณะราษฎรด้วย ได้แก่ การยกเลิกการคุ้มครองพระราชโอรสและพระราชธิดาของกษัตริย์ ตามมาตรา 100 ของกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 และทำการแก้ไขเพิ่มเติมในมาตรา 104 (1) ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ โดยลดโทษเหลือจำคุกไม่เกิน 7 ปี และเพิ่มเหตุยกเว้นความผิดต่อท้ายมาตรานี้

¹¹ โดยฝ่ายกษัตริย์นิยมมีการค่อยๆ ฟื้นฟูสถานะของสถาบันกษัตริย์เป็นลำดับมาตั้งแต่ในช่วงทศวรรษ 2490 ภายหลังฝ่ายคณะราษฎรหมดอำนาจทางการเมืองลง ดูประเด็นนี้โดยละเอียดใน ณัฐพล ใจจริง (2554) นอกจากนี้ ในรัฐธรรมนูญฉบับปี 2492 ยังเป็นครั้งแรกที่ปรากฏข้อความ "ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใดๆ มิได้" เพิ่มเติมจากข้อความที่ว่า "องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้" นับแต่นั้นมาทั้งสองวรรคนี้จะปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญไทยทุกฉบับ ดูใน ปิยะบุตร แสงกนกกุล (2555)

จะทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเขาได้ถูกเอียงกันแล้ว" เช่นเดียวกับ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช รองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ในขณะนั้น ที่เสนอว่าต้องอภิปรายวาระนี้ อย่าทำให้งานนี้เหมือนเรื่อง "ผีหลอก" ที่กลัวหรือเกลียดกันจนไม่กล้าพูดถึง (อ้างใน สันติสุข โสภณสิริ 2555: 191)

เมื่อสภาร่างฯ ได้ลงมติเห็นควรให้อภิปรายได้ 24 ต่อ 5 เสียง นำไปสู่การอภิปรายในประเด็นว่า "จะยืนยันหรือไม่ว่าจะมีระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ" ตามด้วยการอภิปรายในประเด็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือไม่ และควรแก้ไขเรื่องอะไร (ดูโดยละเอียดใน สันติสุข โสภณสิริ 2555: 191) จะเห็นได้ว่าการอภิปรายเรื่องสถาบันกษัตริย์ในแง่มุมต่างๆ ยังไม่ได้เป็น "สิ่งต้องห้าม" จนเกินไปนัก ยิ่งหากเทียบกับการจะยกหมวดพระมหากษัตริย์ขึ้นมาถกเถียงอภิปรายในสภาหรือในทางสาธารณะในช่วงระยะ 20-30 ปีที่ผ่านมา แทบจะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจินตนาการได้เลยในสังคมไทยปัจจุบัน

เช่นเดียวกับกรณีหนึ่งที่ถูกล่ามุดด้วยข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพในช่วงปลายทศวรรษ 2490 คือกรณีของหยุด แสงอุทัย ศาสตราจารย์นักกฎหมายและเลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา จากกรณีที่หยุดได้กล่าวคำบรรยายเรื่อง "อำนาจและความรับผิดชอบในระบอบประชาธิปไตย" ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2499 โดยหยุดได้แสดงความคิดเห็นว่าพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยไม่พึงตรัสสิ่งใดอันเป็นปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคมของประเทศ โดยไม่มีผู้รับสนองพระบรมราชโองการ การแสดงความคิดเห็นนี้มีเหตุเกิดจากกรณีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสเนื่องในวันกองทัพบก (25 มกราคม 2499) โดยทรงวิพากษ์วิจารณ์การที่ทหารเข้ามามีบทบาททางการเมือง ซึ่งถือเป็นพระราชดำรัสต่อสาธารณะด้วยพระองค์เองเป็นครั้งแรกภายหลัง 2475 ต่อมา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรท่านหนึ่งได้ยื่นหนังสือถึงอธิบดีกรมตำรวจกล่าวหาว่า ข้อความบางตอนในคำบรรยายของหยุดมีลักษณะหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ แต่ในท้ายที่สุดทางกองคดีของกรมตำรวจได้วินิจฉัยว่าบทความของหยุดไม่เข้าข่ายผิดกฎหมายแต่อย่างใด

(ดูในสุธาชัย ยิ้มประเสริฐ 2550: 376-78 และสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล 2549)

จะเห็นได้ว่าแม้กรณีของหยุดจะมีฝ่ายที่พยายามจะทำให้เกิดการดำเนินคดีและใช้เล่ห์งานทางการเมือง แต่ก็ไม่ได้มีการวินิจฉัยว่าเข้าข่ายแต่อย่างใด โดยหากเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์ที่จะตามมา สะท้อนว่าขณะนั้นประเด็นสถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์ ยังเป็นสิ่งที่สามารถจะอภิปรายและถกเถียงในที่สาธารณะอย่างตรงไปตรงมาได้บ้าง และยังไม่ใช่ "สิ่งต้องห้าม" หรือล่วงละเมิดมิได้แต่อย่างใด

จนกระทั่ง ภายใต้การพยายามสถาปนาความชอบธรรมให้กับระบอบการเมืองหลังรัฐประหาร 2500 ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้กองทัพในช่วงนั้นได้ดำเนินแนวทางการฟื้นฟูสถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์ใหม่ โดยทำการรื้อฟื้นสถาบันกษัตริย์ในฐานะสัญลักษณ์ของชาติ และเชื่อมความสัมพันธ์เข้ากับความมั่นคงของรัฐและกองทัพ รวมทั้งการรื้อฟื้นพระราชพิธีต่างๆ ที่เคยถูกยกเลิกไปภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และสนับสนุนการเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการเยี่ยมราษฎรในแต่ละภูมิภาค รวมทั้งสนับสนุนการจัดทำโครงการในพระราชดำริ (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ 2552, ชนิดา ชิตบัณฑิตย 2550)

ความเปลี่ยนแปลงต่อการตีความข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพก็เกิดขึ้นในช่วงรอยต่อนี้เช่นกัน โดยมีการตรา "ประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. 2499" ขึ้นใช้แทนฉบับเดิม (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2500) ในกฎหมายฉบับนี้ได้ทำการย้ายบทบัญญัติในมาตรา 98 ของกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 ไปอยู่ในมาตรา 112 ของประมวลกฎหมายฉบับใหม่ พร้อมแก้ไขเนื้อความว่าเป็นว่า "ผู้ใดหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายพระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี"

ในช่วงนี้ ข้อหาหมิ่นประมาทกษัตริย์ฯ ได้เริ่มถูกจัดวางลงในหมวด "ความผิดเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร" เป็นครั้งแรก ทำให้ความผิดดังกล่าวถูกจัดไว้เป็น "คดีอาญาแผ่นดิน" ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ใดก็ตามสามารถนำเรื่องที่มีการกล่าว หรือโฆษณาไปแจ้งความและร้องทุกข์กล่าวโทษได้ และ

ทำให้ความหมายของข้อหาหมิ่นประมาทษัตริย์ฯ ถูกนำไปผูกเข้ากับความผิดต่อ "ความมั่นคงของรัฐ" แยกจากข้อหาหมิ่นประมาทในลักษณะอื่นๆ รวมทั้งข้อหานี้จะเริ่มมีบทบาทในการควบคุมและป้องปรามการแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งแตกต่างกับการฟื้นฟูสถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์และ เริ่มถูกใช้จัดการกับ "ภัยคุกคาม" ของคอมมิวนิสต์ในยุคเผด็จการทหาร คู่ขนาน ไปพร้อมกับการใช้ข้อหาอื่นๆ เช่น ธรรมนูญการปกครองมาตรา 17 หรือข้อหา คอมมิวนิสต์

แม้การรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์จะทำให้เกิดการใช้อ้างอิงข้อกล่าวหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเพิ่มขึ้น¹² แต่กรณีที่ถูกกล่าวหาด้วยข้อหานี้ที่เกิดขึ้นช่วงต้นทศวรรษ 2500 เท่าที่พบ ยังไม่ได้มีการอธิบายในทางกฎหมายเชื่อมโยงข้อหานี้เข้ากับสถานะอันล่งละเมิดมิได้ และยังไม่มีการเขียนคำพิพากษาในลักษณะกล่าวอ้างถึงความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ต่อสังคมไทย และอธิบายพระราชกรณียกิจต่างๆ ประกอบ เหมือนแนวโน้มคำพิพากษาคดีนี้ในระยะปัจจุบันแต่อย่างใด

กรณีสำคัญและน่าสนใจในช่วงนี้ เช่น คดีของสงศักดิ์ สายปัญญา นักการเมืองสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งถูกกล่าวหาระหว่างการหาเสียงเลือกตั้งก่อนหน้าการเลือกตั้ง 15 ธันวาคม 2500 ที่อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย โดยระหว่างนายสงศักดิ์พูดผ่านเครื่องขยายเสียง ได้เกิดการโต้เถียงกับผู้ฟัง และถูกนำเรื่องไปร้องทุกข์กล่าวโทษในเวลาต่อมา โดยอ้างว่านายสงศักดิ์ได้กล่าวข้อความหมิ่นประมาทราชวงศ์จักรี กรณีนี้มีการต่อสู้คดีถึงศาลฎีกาและศาลฎีกาพิพากษายกฟ้อง โดยนอกจากจะพิเคราะห์ว่าพยานฝ่ายโจทก์มีพิดุระและไม่น่าเชื่อถือแล้วศาลยังอ้างเรื่องจังหวะเวลาที่เกิดเหตุ คือช่วงที่มีการชิงชัยกันระหว่างพรรคการเมืองซึ่งย่อมมีการมุ่งหมายทำลายกันได้ และเมื่อจำเลยได้รับเลือกตั้งภายหลังเหตุการณ์การอภิฉาธิษายกีย่อมจะทวีมากขึ้น จึงฟังไม่ได้ว่าจำเลยกระทำผิดตามฟ้อง

¹² เท่าที่พบในช่วงต้นทศวรรษ 2500 เริ่มมีกรณีที่ถูกกล่าวหาด้วยมาตรา 112 เกิดขึ้นหลายกรณี เช่น กรณีสงัดเนื่องนิยม หรือ "ช่างาแดง" (2500) กรณีประจวบ สารพัด (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1641/2503) กรณีโกศล มุ่งเจริญ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 51/2503) กรณีสงศักดิ์ สายปัญญา (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1584/2503) หรือกรณี สุวัฒน์ วรดิลก และเพ็ญศรี พุ่มชูศรี (กรณีนี้เหตุเกิดในปี 2496 แต่ถูกจับและดำเนินคดีปี 2501 ดูคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1643/2503) เป็นต้น

คำวินิจฉัยนี้น่าสนใจ ในแง่ที่ศาลอ้างอิงถึงบริบททางการเมือง และวินิจฉัยว่าข้อหานี้สามารถถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองระหว่างคู่ต่อสู้ทางการเมืองได้ แตกต่างกับในเวลาต่อมาที่การวินิจฉัยคดีมาตรา 112 แทบจะไม่ค่อยให้ความสำคัญกับบริบทของเหตุการณ์ และเน้นพิจารณาแต่เฉพาะถ้อยคำหรือการแสดงออกที่ถูกกล่าวหาเพียงโดดๆ ดังกรณีของนายวีระ มุสิกพงศ์ นักการเมืองอีกคนหนึ่งซึ่งเกิดเหตุการณ์ที่ถูกคู่แข่งทางการเมืองแจ้งความคล้ยคลึงกับกรณีนี้ในปี 2529

นอกจากนั้น หากพิจารณาบทบัญญัติที่ว่าด้วยการ "เป็นที่เคารพสักการะ" และ "ละเมิดมิได้" ขององค์พระมหากษัตริย์ในรัฐธรรมนูญ กระแสการตีความที่สอดคล้อง กับหลักประชาธิปไตยในหมู่นักกฎหมายก็ยังมีน้ำหนักสำคัญและปรากฏให้เห็นอยู่ โดยมีได้มีลักษณะเชื่อมโยงข้อหาหมิ่นประมาทษัตริย์ฯ เข้ากับบทบัญญัติเรื่องนี้ในรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด เช่น ในคำอธิบายรัฐธรรมนูญฉบับปี 2512 ของหยุด แสงอุทัย (2513: 202-211) ได้อธิบายว่าฐานะ "อันเป็นที่เคารพสักการะ" นั้น เป็นการยกย่องพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของปวงชนชาวไทย และกฎหมายได้คุ้มครองกษัตริย์สูงกว่าบุคคลธรรมดา โดยหยุดยกรณีกการประทุษร้ายต่อพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายอาญา ว่าเป็นการกระทำที่มีโทษหนักกว่ากระทำต่อบุคคลธรรมดาและถือเป็นกบฏ (แต่มิได้กล่าวถึงเรื่องการหมิ่นประมาทหรือการแสดงออกอื่นๆ แต่อย่างใด) หยุดยังอธิบายว่ามาตรานี้ก็ย่อมเป็นการกำหนดโดยปริยายว่าพระมหากษัตริย์จะต้องทรงวางพระองค์อยู่เหนือการเมือง จะต้องทรงเป็นกลางไม่เข้าข้างพรรคการเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อีกทั้งพระมหากษัตริย์ย่อมทรงเว้นเสียซึ่งการกระทำใดๆ โดยเปิดเผยอันอาจทำให้ประชาชนนำไปวิพากษ์วิจารณ์ เช่น การออกความคิดเห็นในทางการเมือง หรือกล่าวถึงปัญหาในทางการเมืองโดยพระองค์เอง

ส่วนสถานะอัน "ละเมิดมิได้" นั้น หยุดเห็นว่าพิจารณาได้สามทางคือในทางรัฐธรรมนูญ ผู้ใดจะดำเนินคดีเตียนพระมหากษัตริย์ในทางรัฐธรรมนูญไม่ได้เนื่องจากพระมหากษัตริย์ไม่ได้กระทำการใดๆ โดยพระองค์เอง (The King can do noting) แต่มีผู้รับสนองพระบรมราชโองการที่เป็นผู้รับผิดชอบ และส่วนในทางอาญาและในทางแพ่ง หมายถึงผู้ใดจะฟ้องพระมหากษัตริย์ไม่ได้

อาจกล่าวได้ว่าหุยมองว่าสถานะอันเป็นที่เคารพสักการะและล่วงละเมิดมิได้นั้น เกิดขึ้นได้โดยมี "เงื่อนไข" จำเป็นเบื้องต้นเสียก่อน ได้แก่ พระมหากษัตริย์ต้องวางพระองค์อยู่เหนือการเมือง ทรงเป็นกลางไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และทรงเว้นจากการกระทำการใดๆ ด้วยพระองค์เอง การตีความกฎหมายในลักษณะนี้จึงมีลักษณะจำกัดพระราชอำนาจของกษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งจะแตกต่างจากการตีความในระยะต่อมาที่มีลักษณะสนับสนุนการขยายพระราชอำนาจมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ

สถานะของสถาบันกษัตริย์มาเปลี่ยนแปลงอีกครั้งภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จากบทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเหตุการณ์นี้ นำไปสู่การเริ่มสร้างวาทกรรมที่เชื่อมสถาบันกษัตริย์เข้ากับการพัฒนาประชาธิปไตย ภายใต้ทัศนะว่าสถาบันกษัตริย์มีบทบาทในการสร้างประชาธิปไตยในสังคมไทย เกิดเป็นอุดมการณ์ที่เรียกว่า "กษัตริย์ประชาธิปไตย" (ประจักษ์ ก้องกีรติ 2548) หรือ "ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย" (ธงชัย วินิจจะกูล 2548) ซึ่งนอกจากจะนิยามสถาบันกษัตริย์ในฐานะผู้พิทักษ์ รักษาและค้ำประกันความอยู่รอดของ "ชาติ" แล้ว ยังจัดวางให้กษัตริย์อยู่ในฐานะผู้พิทักษ์ รักษาและค้ำประกัน "ประชาธิปไตย" ในสังคมไทยด้วย

ผลอย่างสำคัญของการประกอบสร้างอุดมการณ์ชุดใหม่นี้ คือได้สร้างให้สถานะของสถาบันกษัตริย์วางอยู่ "เหนือการเมือง" โดยการพยายามสร้างความหมายของการอยู่ "เหนือการเมือง" ขึ้นใหม่ จากเดิมการอยู่เหนือการเมืองเป็นเรื่องของการห้ามยุ่งเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง กลับถูกนิยามใหม่ให้กลายเป็นเรื่องของการอยู่เหนือการต่อสู้เพื่อเข้าครอบครองรัฐบาลและรัฐสภา อันถูกให้ความหมายว่าเป็น "การเมือง" ที่มีลักษณะฉ้อฉลสกปรก พระราชกรณียกิจหรือพระราชอำนาจต่างๆ ของพระมหากษัตริย์จึงไม่ถูกเข้าใจเป็นเรื่องทาง "การเมือง" ไปด้วย (ดูใน ธงชัย วินิจจะกูล 2548) การสร้างความหมายเช่นนี้เองที่ส่งผลให้การแสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์วิจารณ์ถึงบทบาททางการเมืองของสถาบันกษัตริย์ตามปกติ ก็อาจถูกให้ความหมายว่าเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพไปได้เช่นกัน

ภายใต้ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ในสังคมไทยช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516

ข้อหา "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" ได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับภาพลักษณ์การกระทำอันเป็น "คอมมิวนิสต์" และขบวนการนักศึกษาประชาชนที่เคลื่อนไหวในขณะนั้นอย่างเข้มข้น¹³ รวมทั้งภาวะความวิตกกังวลต่อการคุกคามสถาบันพระมหากษัตริย์จากสงครามเย็น ก็ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตัวบทของข้อหาหมิ่นพระมาทกษัตริย์ฯ อีกครั้ง ภายหลังการยึดอำนาจของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน นำโดยพล.ร.อ.สัจจ ชลออยู่ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ผลของการแก้ไขอัตราโทษในครั้งนี้ ทำให้การลงโทษตามความผิดในข้อหานี้ถูกกำหนดให้มีโทษขั้นต่ำ คือ 3 ปี และอัตราโทษสูงสุดยังเพิ่มจาก 7 ปี ไปเป็น 15 ปี โดยไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงอัตราโทษอีกมาจนถึงปัจจุบัน

ภายหลังบทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์จบล้มลงตั้งแต่ในช่วงกลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา พร้อมๆ กับอำนาจของกองทัพ ซึ่งเคยอ้างอิงซึ่งกัน และกันกับสถาบันกษัตริย์ในการสร้างความชอบธรรมก็ลดน้อยลงไปเช่นกัน ทำให้สถาบันกษัตริย์ค่อยๆ เป็นอิสระมากขึ้นจากอำนาจทางการเมืองอื่นๆ ขณะเดียวกันก็ปลดพ้นจาก "ภัยคุกคาม" จากอุดมการณ์ที่มีพลังต่างๆ เปิดโอกาสให้เกิดความเป็นอิสระมากขึ้นของสถาบันกษัตริย์ในการดำเนินพระราชกรณียกิจและโครงการ ในพระราชดำริต่างๆ จนนำไปสู่พระราชอำนาจนำ (Royal Hegemony)¹⁴ ทั้งในมิติ การเมืองและมิติ อุดมการณ์ ที่ลงหลักสถาปนาอย่างเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น (ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ 2550)

พร้อมกับการสถาปนาพระราชอำนาจนำ ยังปรากฏความพยายามนิยาม

¹³ ในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 มีกรณีที่ถูกกล่าวหาด้วยข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพหลายกรณี โดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษาที่มีบทบาททางการเมืองในขณะนั้น เช่น กรณีประติม คำจรเจริญ (2517) กรณีเล็ก ลักษณะผล และเสนีย์ สูงนารล (2518 คำพิพากษาฎีกาที่ 861/2521) กรณีอนุชิต รัตนสมบัติ (2519 คำพิพากษาฎีกาที่ 1294/2521) กรณีประเสริฐ ลอยตระกูล (2519) หรือกรณีสุธรรม แสงประทุมและพวก รวม 7 คน (2519) เป็นต้น แต่แนวโน้มหลักที่รัฐใช้ในการจัดการกับขบวนการเคลื่อนไหวฝ่ายซ้ายในช่วงนั้นยังใช้ข้อกล่าวหาเรื่อง คอมมิวนิสต์เป็นหลักมากกว่า

¹⁴ อำนาจนำ (Hegemony) คือการที่คนบางกลุ่มหรือชนชั้นบางชนชั้น สามารถสร้างและรักษาสถานภาพการครอบงำ เหนือกลุ่มอื่นๆ ได้ เนื่องจากสามารถแสดงตัวว่าเป็นกลุ่มที่มีความสามารถสูงที่สุดในการตอบสนองผลประโยชน์ และความต้องการของชนชั้นหรือกลุ่มทางสังคมอื่นๆ การสถาปนาอำนาจนำยังเป็นเงื่อนไขของกระบวนการที่ชนชั้น ครอบงำไม่ได้ควบคุม แต่นำมาวลชนผ่านผู้นำทางจริยธรรมภูมิปัญญา (ดูเรื่องนี้ใน ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ 2550: 17)

อำนาจอธิปไตยใหม่ในทางกฎหมาย ด้วยการพัฒนาต่อยอดแนวคิดอเนกชนนิกร สโมสรรสมมติหรือราชประชาสมาศัย ซึ่งเคยถูกใช้อธิบายแนวคิดในการปกครองของไทย โดยนิยามกษัตริย์ในฐานะที่เป็นตัวแทนของมหาชนทั้งมวล เนื่องจากทรงได้รับเลือกโดยอ้อมจากอาณาประชาราษฎร์ นักกฎหมายมหาชนในยุคหลังได้เริ่มพยายามสร้างชุดคำอธิบายใหม่ในช่วงทศวรรษ 2530 ในลักษณะที่นิยามให้ประชาชนกับกษัตริย์ถืออำนาจอธิปไตยร่วมกัน โดยบวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2550 ตีพิมพ์ครั้งแรก 2537) ได้ริเริ่มอธิบายว่าพระมหากษัตริย์คือศูนย์รวมของชาติทางกฎหมาย และถือว่าอำนาจอธิปไตยนั้นอยู่ที่พระมหากษัตริย์และประชาชนต่างเป็นเจ้าของร่วมกัน ด้วยเหตุทั้งทางประเพณีของไทยที่เกิดการ "ลัสม" ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพระมหากษัตริย์กับประชาชนเรื่อยมา และในทางกฎหมายนั้น เมื่อคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงปกครองแล้ว พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงอำนาจอธิปไตยอยู่ก็สละพระราชอำนาจนั้นให้ประชาชนทั้งประเทศ ลดพระองค์ลงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ แต่ยังทรงใช้อำนาจนั้นแทนปวงชน ซึ่งในทางกฎหมาย ต้องถือว่าทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชนต่างเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยร่วมกัน¹⁵

อีกทั้ง นอกเหนือจากการนิยามสถาบันกษัตริย์ให้อยู่ "เหนือการเมือง" ในลักษณะที่ "การเมือง" ถูกเข้าใจว่ามีลักษณะของความฉ้อฉลและสกปรกแล้ว ยังมีการสร้างชุดคำอธิบายถึงพระราชอำนาจที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับ "การเมือง" ในภาวะที่เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นด้วย โดยตัวแบบที่สำคัญคือบทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 โดยนักกฎหมายได้สร้างคำอธิบายภายหลังว่า เมื่อเกิดวิกฤตทางรัฐธรรมนูญหรือทางการเมืองถึงขั้นเผชิญหน้ากันแล้ว "ทุกฝ่าย" ในสังคมต่างประสงค์ขอให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นหลักชัยในการระงับเหตุร้ายรุนแรงลง โดยต่างยอมรับพระบรมราชวินิจฉัยว่าเป็นสิ่งที่เหนือความเป็นฝักเป็นฝ่าย เพื่อช่วยปลดปล่อยวิกฤตทางการเมืองได้ (ดูใน บวรศักดิ์ อุวรรณโณ 2550: 184-85)

¹⁵ ด้วยตรรกะนี้ บวรศักดิ์ (2550) อธิบายต่อว่าเมื่อเกิดการรัฐประหารและยกเลิกรัฐธรรมนูญ ต้องถือว่าอำนาจอธิปไตยที่เคยพระราชทานให้ประชาชน ก็จะกลับไปเป็นของพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นเจ้าของอำนาจเดิมมาก่อน 24 มิถุนายน 2475

ปรากฏการณ์สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งส่งผลต่อความเข้าใจข้อหามาตรา 112 ด้วย คือแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงฐานของพระราชอำนาจนำของเครือข่ายสถาบันกษัตริย์ จากเดิมที่เคยเป็นกลุ่มคนในชนบทเป็นหลัก เริ่มเปลี่ยนย้ายไปเป็นกลุ่มคนชั้นกลางในเมือง ซึ่งกำลังเติบโตขึ้นจากภาวะของเศรษฐกิจอุตสาหกรรมไทยในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา โดยกลุ่มคนชั้นกลางในเมืองนี้ซึมซับอุดมการณ์และภาพลักษณ์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ต่างๆ ผ่านสื่อมวลชนสมัยใหม่ (mass media) และการตลาดมวลชนสมัยใหม่ (mass market) ทั้งโดยภาครัฐและเอกชน ซึ่งประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้นในสองสามทศวรรษหลังมานี้ (สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล อ้างจาก กองบรรณาธิการวารสารฟ้าเดียวกัน 2553: 204-205)

ภาพลักษณ์ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับพลเมืองที่สำคัญ ซึ่งถูกสร้างขึ้นใหม่อีกประการหนึ่ง คือภาพความเป็น "พ่อ" ของ "ลูก" หรือประชาชนในประเทศทุกๆ คน การนับญาติในลักษณะนี้นั้น เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน โดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ภาพลักษณ์และชุดความสัมพันธ์เหล่านี้ ซึ่งถูกเผยแพร่และผลิตซ้ำในสื่อสมัยใหม่จำนวนมาก มีส่วนประกอบสร้างอารมณ์ความรู้สึก "ผูกพัน" "ใกล้ชิด" หรือแม้แต่ "รัก" ของพลเมืองต่อพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันขึ้นมา ซึ่งเป็นความรู้สึกใหม่ต่อสถาบันกษัตริย์ ที่ไม่เคยมีมาก่อน¹⁶ ขณะเดียวกันก็ทำให้ "การหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" เพิ่มความหมายในลักษณะเป็นการกระทำที่กระทบต่อความรู้สึกของประชาชน ละเมิดต่อสายสัมพันธ์อัน "เป็นอันหนึ่งอันเดียว" หรือ "ความใกล้ชิด" ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน และกลายเป็นการ "เนรคุณ" ต่อ "พ่อ" ไปด้วย

ภายใต้การสถาปนาสถานะและพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในระบบประชาธิปไตย รวมทั้งอุดมการณ์ที่ถูกผลิตสร้างขึ้นอย่างเข้มข้นในสังคมไทยช่วง

¹⁶ แม้จะมีการพยายามสร้างคำชุดอธิบายว่า "คนไทย" นั้นนับถือพระมหากษัตริย์ดุจดั่งบิดามารดาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยมีการเรียกพระมหากษัตริย์ด้วยคำว่า "พ่อขุน" มานานแล้ว แต่ "พ่อ" ในความหมายแบบเดิมนั้น มีลักษณะของการปกครองเหนือราษฎรที่มีระยะห่าง แม้จะมีนัยยะของการดูแลทุกข์สุขของราษฎร แต่ก็มิมีนัยยะของพ่อที่มีอำนาจเด็ดขาด สามารถทำการลงโทษหากบุตรคนใดไม่เชื่อฟังด้วย (ทักษิณ เฉลิมเตียรณ 2552) แต่ "พ่อ" ในความหมายของ "พ่อของลูก" ในปัจจุบัน เป็นความหมายในลักษณะใกล้ชิด และไม่มีความหมายอำนาจเด็ดขาดแบบเดิมอีก

20-30 ปีที่ผ่านมาตัวเอง ล้วนมีส่วนประกอบสร้างสถานะอัน "ล่องละเมิดมิได้" ของสถาบันกษัตริย์ขึ้นมา โดยสถานะนี้มีแนวโน้มที่จะถูกให้ความหมายโดยวางอยู่บนฐานคิดของอุดมการณ์แบบกษัตริย์นิยม อันทำให้เกิดการตีความและความเข้าใจข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพที่ขยายความมากไปกว่าในทางกฎหมายและกระทั่งขัดแย้งกับหลักประชาธิปไตย โดยการแสดงออกในลักษณะที่ "ไม่สมควร" หรือ "ไม่เหมาะสม" ซึ่งถูกทำให้หมายรวมถึงการวิพากษ์วิจารณ์ หรือติชมใดๆ มิได้ด้วยการไม่เป็นการดูหมิ่น หมิ่นประมาท หรืออาฆาตมาดร้ายก็ตาม ก็อาจหมายถึง "การล่องละเมิด" ไปได้เช่นกัน ดังปรากฏการณ์ที่สื่อมวลชน บุคคลทั่วไป หรือแม้แต่ในคำพิพากษาของศาล มักใช้ถ้อยคำในการกล่าวถึงการกระทำของผู้ถูกกล่าวหาในข้อหามาตรา 112 ซึ่งล้วนแต่ไม่ได้เป็นการกระทำที่ระบุไว้ในกฎหมาย แต่อย่างใดเช่น ล่วงเกิน, จาบจ้วง, ลบหลู่, อาจเอื้อม, ก้าวล่วง, ย่ำยี, ลามปาม, ขาดความเคารพสักการะ, มิบังควร, ไม่เทิดทูน, หมิ่นเหม่, กระทบกระทั้ง, ไม่เหมาะสม เป็นต้น

แนวโน้มการตีความนี้ หาใช่เพียงความเข้าใจของบุคคลทั่วๆ ไปเท่านั้น แม้แต่ในหมู่นักกฎหมายเองก็มีคำอธิบายในลักษณะนี้มากขึ้นเรื่อยๆ ในช่วงสองสามทศวรรษหลังมานี้ เช่น ในคำอธิบายรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ของ มานิตย์ จุมปา (2541: 18-19) ได้ตีความมาตรา 8 ในรัฐธรรมนูญไว้ว่า "บทบัญญัติมาตรานี้ประสงค์ที่จะสำแดงพระราชสถานะอันสูงสุดของพระมหากษัตริย์ให้ประจักษ์ตามคติการปกครองประชาธิปไตยนั้น พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือความรับผิดชอบทางการเมืองทั้งปวง และทรงอยู่เหนือจากการวิพากษ์วิจารณ์ในทุกกรณี"

คำพิพากษาคดีมาตรา 112 เท่าที่พบในช่วงราวกลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ในบางกรณีก็เริ่มมีการกล่าวอ้างถึงรัฐธรรมนูญมาตราที่ว่าด้วยการล่องละเมิดมิได้ เชื่อมโยงเข้ากับการอธิบายรองรับข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพแล้ว เช่น ในคดีอนันต์ เสนาชนันท์ อดีตนายตำรวจ และผู้ก่อตั้งขบวนการชนวนที่ถูกกล่าวหาในข้อหานี้จากการปราศรัย พาดพิงถึงเรื่องซุบซิบนินทาเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์และบทบาททางการเมืองของสมเด็จพระราชินีที่สนามหลวง 2 ครั้ง ในช่วงปี 2526 คำพิพากษาศาลชั้นต้นในกรณีนี้ระบุว่า "จำเลยทราบเรื่องราวมาในลักษณะที่เป็นข่าวเล่าต่อๆ กันมา อาจไม่เป็นความจริงก็เป็นได้ และแม้จะเป็นความจริง

ก็ไม่พึงนำมากล่าวต่อสาธารณชน เพราะไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายให้กระทำได้ และที่เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์นี้ เป็นสถาบันที่พึงเคารพสักการะของประชาชน อยู่ในฐานะละเมิดมิได้ ย่อมอยู่เหนือการติชมใดๆ ทั้งสิ้น" โดยในคดีนี้ศาลได้พิพากษาว่า พ.ต.ต. อนันต์มีความผิด และลงโทษจำคุกคดีละ 3 ปี นับรวมเป็น 6 ปี [ดูคำพิพากษาได้ใน บุญร่วม เทียมจันทร์ (2531: 194-250)]

เช่นเดียวกับในคดีของวีระ มุสิกพงศ์ นักการเมืองที่ขณะนั้นสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ และถูกกล่าวหาจากการกล่าวปราศรัยช่วยผู้สมัครหาเสียงเลือกตั้งที่จังหวัดบุรีรัมย์ ในปี 2529 โดยได้กล่าวเปรียบเปรยตนเองว่าถ้าเลือกเกิดได้จะเลือกเกิดใจกลางพระบรมมหาราชวังเป็นพระองค์เจ้า และกล่าวถึงความเป็นอยู่ที่สุขสบายภายในวัง คดีนี้มีการต่อสู้กันถึงศาลฎีกา โดยในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2354/2531 ได้กล่าวอ้างถึงบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญเชื่อมโยงกับข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพว่า

"ตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและประมวลกฎหมายอาญาดังกล่าวมา ย่อมเห็นโดยแจ้งชัดว่า องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นทรงดำรงฐานะพระประมุขของประเทศทรงเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะล่องละเมิดหรือใช้สิทธิหรือเสรีภาพให้เป็นปฏิปักษ์ในทางหนึ่งทางใดมิได้ ทั้งรัฐและประชาชนต่างมีหน้าที่ต้องรักษาไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ ให้ดำรงอยู่คู่ประเทศตลอดไป มิเพียงแต่กฎหมาย แม้ในความรู้สึกนึกคิดของประชาชนชาวไทยอันมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ให้ความเคารพสักการะและยกย่องเทิดทูนไว้เหนือเกล้าฯ ตลอดมาตั้งแต่โบราณกาล การที่จะกล่าววาจาจาบจ้วงล่วงเกิน เปรียบเทียบเปรียบเปรยหรือเสียดสีให้เป็นที่ยระคายเคืองต่อเบื้องพระยุคลบาทนั้นหามิบุคคลใดกล้าบังอาจไม่"

นอกจากการเริ่มต้นตีความมาตรา 112 เชื่อมโยงกับสถานะอันล่องละเมิดมิได้ของกษัตริย์ ยังเริ่มปรากฏแนวโน้มการกล่าวหาด้วยข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ

และการตีความข้อหานี้ในลักษณะขยายความเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น กรณีหนังสือพิมพ์ชิงเสียนเยอะเป๋า ในปี 2525 ได้ถูกหนังสือพิมพ์ชาวไทยพยายามกล่าวหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพรัชกาลที่ 5 โดยใช้คำว่า "ลานม้าทองเหลือง" เรียก "ลานพระรูปทรงม้า" ในข่าว และยังถูกกล่าวหาจากการลงคำบรรยายภาพสมเด็จพระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชผิพอาสน์ด้วย, กรณีดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ และนายพินิจ จารุสมบัติ ในปี 2538 จากกรณีการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายในห้องซึ่งประดิษฐานไฟพระราชทานและพระบรมสาทิสลักษณ์ หรือกรณีพระราชภาวนาวิสุทธิ (พระธัมมชโย) ในปี 2542 จากกรณีการสั่งตัดต้นไม้และย้ายพระพุทธรูปที่สมเด็จพระเจ้าได้ทรงปลูกและเททองหล่อ, กรณีนิคม มูลิกะคามะ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ในปี 2542 จากกรณีการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 ที่จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีการก่อสร้างผิดแบบ และได้เคยมีการกราบบังคมทูลถวายรายงานต่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เมื่อครั้งเสด็จวางศิลาฤกษ์ แต่กลับไม่ได้สร้างตามแบบที่กราบทูล จึงถูกกล่าวหาว่าหมิ่นองค์รัชทายาท เป็นต้น หากแต่กรณีดังกล่าวส่วนใหญ่เพียงแต่ถูกแจ้งความร้องทุกข์ การดำเนินการยังไม่ได้ไปถึงในชั้นศาลแต่อย่างใด

กล่าวได้ว่าตั้งแต่ราวกลางทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา การค่อยๆ อธิบายเชื่อมโยงมาตรา 112 เข้ากับสถานะอันเป็นที่เคารพสักการะและล่วงละเมิดมิได้ในรัฐธรรมนูญ เป็นเสมือนการสร้างโครงข่ายของการตีความทางกฎหมายใหม่ที่มีส่วนรองรับการสถาปนาพระราชอำนาจนำและการผลักดันอุดมการณ์ราชาชาตินิยมในสังคมที่เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นมากขึ้นในช่วงนี้เป็นต้นมา และทำให้ปฏิบัติการทางอุดมการณ์ดังกล่าวดำเนินไปได้บนสถานะที่แทบไม่มีการอภิปรายถกเถียงเรื่องสถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในมิติต่างๆ ทางสาธารณะแต่อย่างใดในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา

มาตรา 112 กับสถานะอัน "ล่วงละเมิดมิได้" ในความขัดแย้งทางการเมืองปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่าลักษณะการตีความข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอย่างขยายความ เกิดขึ้นเป็นลำดับมาก่อนหน้าความขัดแย้งทางการเมืองในปัจจุบันแล้ว

แต่ปัญหานี้ยังไม่ปรากฏเด่นชัดมากนักเนื่องจากกรณีที่ถูกล่ามหายังมีไม่มากนัก แต่แต่ละกรณียังมีลักษณะกระจัดกระจายออกจากกัน และยังไม่มียุทธศาสตร์การเมืองที่ผลักดันการใช้ข้อหานี้เป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างเข้มข้นเท่าในปัจจุบัน¹⁷

บริบทในปัจจุบันที่ผลักดันให้การกล่าวหาและการบังคับใช้ข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพขยายตัวอย่างไม่เคยมีมาก่อน มีทั้งในแง่ของสภาวะการเมืองของการเปลี่ยนผ่านปลายรัชกาลปัจจุบัน ภาวะความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ-สังคม อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนกลุ่มใหม่ๆ ในสังคม และบริบทการขยายตัวของข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีที่เป็นพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นใหม่ๆ รวมทั้งบทบาทและการแสดงออกทางการเมืองของเครือข่ายสถาบันกษัตริย์ในสถานการณ์ที่ผ่านมา ก็นำไปสู่การตั้งคำถามและการวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมอย่างกว้างขวาง กระทั่งนำไปสู่ปัญหาความสั่นคลอนของอำนาจนำในสังคม สิ่งเหล่านี้มีส่วนทำให้เกิดการใช้ข้อกล่าวหาเป็นเครื่องมือทางการเมืองต่อฝ่ายตรงข้าม และการใช้ข้อกล่าวหาปิดกั้นการถกเถียง แสดงออก และวิพากษ์วิจารณ์บทบาทและสถานะของสถาบันกษัตริย์

การตีความข้อหามาตรา 112 ในความขัดแย้งทางการเมืองปัจจุบันมีแนวโน้มในลักษณะที่เรียกว่าการตีความขยายความมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในแง่ของการตีความบุคคลที่กฎหมายคุ้มครอง เช่น การตีความไปคุ้มครองถึงพระมหากษัตริย์ในอดีต, การตีความให้ข้อหานี้คุ้มครองสถาบันกษัตริย์ทั้งหมดมิใช่เพียงบุคคลตามที่ตัวบทบัญญัติ, การตีความไปถึงสัญลักษณ์ต่างๆ หรือในแง่การตีความการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิด เช่น การกล่าวถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของสถาบันกษัตริย์, การเผยแพร่มุมมองของสื่อต่างประเทศที่มีต่อเมืองไทย ก็อาจถือเป็นความผิดได้ ไปจนถึงในแง่ของการกำหนดบทลงโทษ ซึ่งมีแนวโน้มของการตัดสินพิพากษาดำเนินโทษที่ค่อยๆ เพิ่มสูงมากขึ้นโดยเท่าที่ผู้เขียนพบไม่มีการผิดก่อนหน้าทศวรรษ 2550 ที่เคยมีการตัดสินลงโทษ

¹⁷ เคยมีการอภิปรายสาธารณะถึงปัญหาของกฎหมายนี้อยู่บ้างในช่วงปลายทศวรรษ 2520 คูในกองบรรณาธิการปาจารย์สาร (2530) และเคยมีการณรงค์สาธารณะชี้ให้เห็นปัญหาของข้อหานี้ในเฉพาะผู้ถูกกล่าวหาที่มีชื่อเสียงอยู่แล้ว เช่น กรณีสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นต้น

จำคุกเกินกว่าหรือเท่ากับ 10 ปีมาก่อน จนกระทั่งความขัดแย้งทางการเมืองในปัจจุบัน

นอกจากนั้น การใช้อุดมการณ์กษัตริย์นิยม-ราชาชาตินิยมในการตีความกฎหมาย ยังเห็นได้ชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ จากแนวทางการพิจารณาคดีมาตรา 112 ในระยะหลัง เช่น ลักษณะการพรรณนาความถึงประวัติศาสตร์ของชาติ และการอ้างอิงถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน เพื่อเชื่อมโยงกฎหมายมาตรานี้เข้ากับความเป็นชาติไทย และความรู้สึกของประชาชนภายในชาติ ซึ่งปรากฏทั้งในเอกสารทางกฎหมายและคำพิพากษาของศาล อันยังทำให้ข้อกล่าวหานี้มีลักษณะของการกลายไปเป็นข้อกล่าวหาที่ผูกติดกับอุดมการณ์ ราชาชาตินิยมมากกว่า ความผิดทางกฎหมายที่ใช้คุ้มครองบุคคลในตำแหน่งประมุขของรัฐตามธรรมดา

การตีความทางกฎหมายที่เชื่อมโยงข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เข้ากับสถานะของกษัตริย์ "อันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้" ก็ขึ้นสูงสุดสูงสุดโดยคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ¹⁸ ซึ่งให้คำอธิบายว่ามาตรา 112 เป็นรูปธรรมในทางปฏิบัติของรัฐธรรมนูญมาตรา 8 ดังที่ได้กล่าวไป อีกทั้งในคำวินิจฉัยส่วนตนของตุลาการ ศาลรัฐธรรมนูญในกรณีนี้หลายท่านก็ให้ความเห็นในลักษณะที่ตีความมาตรา 112 ไปถึงการคุ้มครองการวิพากษ์วิจารณ์ใดๆ มิได้อีกด้วย เช่น

"การที่ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 ไม่มีบทบัญญัติ ยกเว้นความผิดตามมาตรา 329 หรือยกเว้นโทษตามมาตรา 330 ดังเช่นความผิดฐานหมิ่นประมาทบุคคลธรรมดาตามมาตรา 326 เนื่องจากพระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มีฐานะพิเศษแตกต่างจากบุคคลธรรมดา หากให้มีการแสดงความคิดเห็น และการวิพากษ์วิจารณ์ โดยมี

¹⁸ คำวินิจฉัยในเรื่องนี้เกิดขึ้นจากการยื่นคำร้องในระหว่างการสืบพยานในคดีของสมยศ พุกกะเวส และเอกชัย หงส์กังวาน ยื่นขอให้ศาลรัฐธรรมนูญตีความว่ามาตรา 112 ขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญหรือไม่ ทั้งในส่วนของการขัดต่อหลักนิติธรรม หลักสิทธิเสรีภาพของประชาชน หลักการมีเหตุยกเว้นความผิดในกฎหมายหมิ่นประมาท ซึ่งศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยออกมาในช่วงปี 2555 ว่าไม่ขัดหรือแย้งใดๆ

บทยกเว้นความผิด ก็จะเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลอาศัยช่องทางดังกล่าววิพากษ์วิจารณ์ได้"

อุดมศักดิ์ นิติมนตรี ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ

"ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 บัญญัติไว้โดยคำนึงถึงสถานะของบุคคล ผู้ถูกกระทำโดยเฉพาะคือ องค์พระมหากษัตริย์ที่เป็นประมุขของรัฐซึ่ง**พระองค์ย่อมอยู่เหนือการติชมใดๆ ทั้งสิ้น**"

จรรยา อินทจาร ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ

(เน้นโดยผู้เขียน ดูในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 28-29/2555)

ผลกระทบสำคัญของการตีความกฎหมายขยายความเช่นนี้ ทำให้ในทางปฏิบัติมีความสับสนและคลุมเครืออย่างมาก ว่าการกล่าวหรือแสดงออกถึงสถาบันกษัตริย์ในลักษณะใดกระทำได้หรือไม่ได้, การกล่าวถึงบุคคลที่กฎหมายไม่ได้คุ้มครองไว้แต่อาจเกี่ยวข้องกับสถาบันหรือสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์จะเป็นความผิดตามมาตรา 112 หรือไม่, การกล่าวหรือ แสดงออกโดยการเปรียบเปรยยั่วล้อประชดประชัน หรือแม้แต่วิพากษ์วิจารณ์ โดยไม่ได้ทำให้เกิดการเสื่อมเสียเกียรติยศชื่อเสียงแต่อย่างใด จะถือว่าเป็นความผิดข้อหาหรือไม่

สภาวะเช่นนี้นำไปสู่ความไม่แน่นอน (uncertain) และความไม่สามารถคาดเดาหรือประเมินได้ (unpredictable) ของข้อหานี้ในกระบวนการยุติธรรม ส่งผลไปถึงปัญหาในการต่อสู้คดีของฝ่ายจำเลยหรือผู้ถูกกล่าวหา ซึ่งกรณีส่วนใหญ่เลือกที่จะหลีกเลี่ยงการต่อสู้ในด้านเนื้อหาตามที่ถูกกล่าวหา หรือหลายกรณีก็ยินยอมรับสารภาพตามข้อกล่าวหา นอกจากนั้น ผลของความคลุมเครือจากการตีความนี้ยังส่งผลกระทบต่อการแสดงออกทางการเมืองของผู้คนในสังคม การไม่สามารถทราบถึง "เส้น" ที่ชัดเจนของกฎหมาย ได้ทำให้หลายกรณีผู้คนเลือกจะระงับยับยั้งการแสดงออกหรือการแสดงความคิดเห็นของตนเอง (self-censorship) จนทำให้เรื่องสถาบันกษัตริย์หรือแม้แต่เรื่องมาตรา 112 มีแนวโน้มจะถูกเข้าใจว่าเป็นเรื่อง "ต้องห้าม" หรือ "พูดไม่ได้" ของสังคมไทยไปด้วย โดยยังไม่ต้องกล่าวหาถึงกระบวนการ

ทางสังคมที่พยายามไล่ล่าและเอาผิดกับผู้ที่ถูกมองว่าทำการ "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" โดยไม่ผ่านกระบวนการยุติธรรม ซึ่งล้วนส่งผลต่อเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (Freedom of expression) ในสังคมไทยโดยตรง

ขณะเดียวกัน ในท่ามกลางการตีความกฎหมายอย่างขยายความเช่นนี้ ก็ปรากฏกระแสความพยายามโต้แย้งการตีความในลักษณะนี้จากกลุ่มนักกฎหมายอีกกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะจากกลุ่มคณะนิติราษฎร์ อันเป็นกลุ่มนักกฎหมายจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่เสนอการตีความบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญมาตรา 8 และประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112 ให้สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย เช่น การเสนอให้แปลความคำว่า "เคารพสักการะ" ในฐานะการเทิดพระเกียรติให้แก่ตำแหน่งกษัตริย์ เป็นการประกาศ ไม่ใช่กฎเกณฑ์ (norm) และไม่มีผลบังคับ (sanction) ไม่มีข้อห้าม ไม่มีบทลงโทษ ในส่วนคำว่า "ผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้" ก็หมายถึงว่าผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใดๆ มิได้ มิได้หมายถึงว่าผู้ใดจะพูดถึงกษัตริย์ในทางวิจารณ์ใดๆ ไม่ได้เลย (ดูในปิยบุตร แสงกนกกุล 2555: 55-56)¹⁹

เช่นเดียวกันกับคำอธิบายของจรัล ไขษณานันท์ (2552: 94) ที่เห็นว่าสภาพบังคับของมาตรา 8 ในรัฐธรรมนูญ หาได้พึงพามาตรา 112 ของกฎหมายอาญาแต่อย่างใดไม่ ลำพังมาตรา 8 ย่อมมีอำนาจบังคับทางกฎหมายโดยตัวเองในการห้ามมิให้ผู้ใดทำการละเมิดต่อพระมหากษัตริย์ ทั้งในทางรัฐธรรมนูญ เช่น การขอแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อเลิกล้างสถาบันกษัตริย์ หรือในทางกฎหมายอาญา ในรูปการกล่าวหา จับกุม หรือฟ้องร้องทางอาญา หรือทางแพ่งมิได้

ความแตกต่างในการตีความนี้มีพื้นฐานอยู่ที่ความแตกต่างระหว่างอุดมการณ์ทางการเมือง และการให้ความหมายต่อสถานะของสถาบันกษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยของนักกฎหมายแต่ละกลุ่ม ล้วนมีส่วนกำหนดและส่งผล

¹⁹ ปิยบุตร แสงกนกกุล (2555: 48-49) ยังกล่าวถึงเหตุที่ทำให้องค์พระมหากษัตริย์ไม่อาจถูกละเมิดได้ในระบอบประชาธิปไตย ก็ต่อเมื่อกษัตริย์ปฏิบัติตามเงื่อนไข 4 ประการครบถ้วน ได้แก่ กษัตริย์ไม่กระทำการใดตามลำพัง ต้องมีผู้ลงนามรับสนองฯ เสมอ, อำนาจบริหารเป็นหนึ่งเดียว ไม่มีการแยกกษัตริย์กับรัฐบาลออกจากกัน, ไม่มีบุคคลใดทราบได้ว่ากษัตริย์คิดอะไร และพระราชดำรัส พระราชหัตถเลขา หรือการกระทำอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมืองต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี

ต่อทิศทางการตีความบทบัญญัติในกฎหมาย ความขัดแย้งในการให้ความหมายต่อข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและสถานะอันล่องละเมิดมิได้ จึงเป็นมากกว่าปัญหาของตัวบทและการบังคับใช้ แต่เกี่ยวพันกับความขัดแย้งและการต่อสู้ทางอุดมการณ์ ซึ่งกำลังดำเนินไปอย่างเข้มข้นในสังคมไทยปัจจุบัน

บทสรุป

บทความนี้สืบสาวให้เห็นว่าการตีความข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ในฐานะที่เป็นภาคปฏิบัติของบทบัญญัติเรื่องการ "เป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้" ขององค์พระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญนั้น เป็นสิ่งที่เพิ่งถูกประกอบสร้างขึ้นใหม่ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา มิใช่เป็นสิ่งที่ เป็นเอกลักษณ์แต่เดิมของสังคมไทยแต่อย่างใด ก่อนหน้านั้นข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพมีการเปลี่ยนแปลงความหมายเคลื่อนไปตามรูปแบบของรัฐ และสถานะของสถาบันกษัตริย์ในช่วงต่างๆ ขณะเดียวกันการแสดงความคิดเห็นเรื่องสถาบันกษัตริย์ในทางสาธารณะ ก็ไม่ได้มีลักษณะ "ต้องห้าม" ในสังคมการเมืองไทยเข้มข้นเท่าในปัจจุบัน เช่น ในช่วงปลายระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือก่อนหน้าทศวรรษ 2500 การถกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์บทบาทและสถานะของสถาบันกษัตริย์ในสังคม ยังเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ในระดับหนึ่ง มิได้ถือว่าเป็นการล่วงละเมิดแต่อย่างใด

การตีความข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ พร้อมๆ กับการฟื้นฟูบทบาทและสถานะของสถาบันกษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยใหม่ภายหลังการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา และเข้มข้นมากขึ้นภายใต้การสถาปนาพระราชอำนาจนำและการนำเสนออุดมการณ์ราชาชาตินิยมอย่างกว้างขวางในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน และการตีความเชื่อมโยงข้อหานี้เข้ากับสถานะอันล่องละเมิดมิได้ก็ดำเนินคู่ขนานมากับความเปลี่ยนแปลงสถานะของสถาบันกษัตริย์ในสังคมไทยช่วงนี้

การตีความมาตรา 112 ซึ่งควรเป็นบทบัญญัติที่คุ้มครองเกียรติยศชื่อเสียงของบุคคลตามที่กฎหมายกำหนดจากการกระทำที่ "หมิ่นประมาท ดูหมิ่น และแสดงความอาฆาตมาดร้าย" อันมีความแน่นอนเคร่งครัดระดับหนึ่งตามกรอบ ความผิดฐาน

"หมิ่นประมาท" แต่การตีความในลักษณะเชื่อมโยงกับมาตรา 8 เช่นนี้ ทำให้ข้อหานี้ถูกเข้าใจซ้อนทับไปกับวลี "อันเป็นที่เคารพสักการะ" และ "ผู้ใดจะละเมิดมิได้" ซึ่งมีแนวโน้มจะถูกให้ความหมายอย่างกว้างขวางบนฐานอุดมการณ์กษัตริย์นิยม ส่งผลถึงลักษณะการตีความและบังคับใช้ข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพที่ลักลั่น คลุมเครือ และขยายความกว้างขวางเกินกรอบของฐานความผิดหมิ่นประมาทในกฎหมายอาญาตามปกติ

สภาวะการตีความขยายความเช่นนี้ขยายตัวท่ามกลางสภาวะการใช้ข้อกล่าวหาใน ความขัดแย้งทางการเมืองอย่างเข้มข้น ซึ่งไม่เพียงเป็นปัญหาการตีความในวงการกฎหมาย แต่ความเข้าใจลักษณะนี้มีอิทธิพลในการรับรู้ของประชาชนทั่วไปด้วย อันล้วนส่งผลถึงการจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นในสังคมไทยโดยตรง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กองบรรณาธิการปาจารย์สาร. (2530). "ความผิดฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพกับการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข". **ปาจารย์สาร**. 14 (6).
- กองบรรณาธิการวารสารฟ้าเดียวกัน. (2553). "จากพฤษภาประชาธรรมถึงรัฐประหารเพื่อประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข: อ่านการต่อสู้ทางชนชั้นในพลวัติการเมืองไทย". **วารสารฟ้าเดียวกัน**. 8 (1): 178-210.
- จรัส โฆษณานันท์. (2552). "ความรุนแรงแห่งโทษที่ไม่เป็นธรรม และการปิดกั้น 'ความจริง' ใน มาตรา 112 แห่งประมวลกฎหมายอาญา". **วารสารฟ้าเดียวกัน**. 7 (2). 80-109.
- ชนิดา ชิตบัณฑิตย์. (2550). **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนา**

พระราชอำนาจนำ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- ณัฐพล ใจจริง. (2554). "พระบารมีปกเกล้าฯ ได้เงาอินทรี: แผนสงครามจิตวิทยาอเมริกัน กับการสร้างสถาบันกษัตริย์ให้เป็น 'สัญลักษณ์' แห่งชาติ". **วารสารฟ้าเดียวกัน**. 9 (2). 95-130.
- ทวน วิริยาภรณ์ (บก.). (2507). **พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท**. กรุงเทพฯ: พิศนาคะการพิมพ์.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2552). **การเมืองระบบพหุชนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2548). **ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลาคม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา.
- นพพล อาชามาส. (2556). **การประกอบสร้างความกลัวและการเมืองว่าด้วย การบังคับใช้ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาลังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2550). **กฎหมายมหาชนเล่ม 2: การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน-เอกชนและพัฒนาการกฎหมายมหาชนในประเทศไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2552). "ความผิดฐาน "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ": เอกลักษณะประชาธิปไตยไทยในกระแสประชาธิปไตยโลก". **หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน**. 6 และ 7 เมษายน 2552.
- บุญร่วม เทียมจันทร์. (2531). **รวมสุดยอดคดีประวัติศาสตร์เมืองไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สเปเชียล โปรเจ็ค.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2548). **และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปิยบุตร แสงกนกกุล. (2555). 'องค์กรกษัตริย์ไม่สามารถถูกละเมิดได้' คืออะไร?".
วารสารฟ้าเดียวกัน 10 (1). 44-57.

มานิตย์ จุมปา. (2541). รัฐธรรมนูญใหม่มีอะไร. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบัน
กฎหมายอาญา.

มีชัย ฤชุพันธุ์. (2555). "ปัญหาการแก้ไขมาตรา 112 ของกฎหมายอาญา" แหล่งที่มา
<http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9550000011291> (25 มกราคม 2555).

รัตนา เมฆนันท์ไพสิฐ. (2532). การเมืองกับกฎหมายการพิมพ์ (พ.ศ.2453-2487).
วิทยานิพนธ์ศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (เล่ม1-2).
กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2551). "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ," วารสารฟ้าเดียวกัน. 6
(1). 148-157.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2549). "กรณี หยุด แสงอุทัย ถูกกล่าวหาว่าหมิ่นพระบรม
เดชานุภาพ ๒๕๔๙" แหล่งที่มา http://somsakwork.blogspot.com/2006/09/blog-post_1973.html.

สันติสุข โสภณศิริ. (2555). สถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิเด็ก.

สายชล ลัตยานุรักษ์. (2548). "การสร้าง 'ความเป็นไทย' กระแสหลักและ 'ความจริง'
ที่ 'ความเป็นไทย' สร้าง," วารสารฟ้าเดียวกัน 3:4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2548): 40-67.

สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. (2550). แผนชิงธงชาติ: ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐสมัย
จอมพลป.พิบูล สงครามครั้งที่สอง (พ.ศ.2491-2500) (พิมพ์ครั้งที่สอง).
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก.

หยุด แสงอุทัย. (2513). คำบรรยายชั้นปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ หลักสูตรธรรมนูญ

และกฎหมายเลือกตั้งทั่วไป (พิมพ์ครั้งที่ 7) กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

Loos, Tamara. (2002). Subject Siam: Family, Law and Colonial Modernity in
Thailand. Bangkok: Silkworm Books.

Streckfuss, David. (2011). Truth on Trial in Thailand: Defamation, Treason
and lèse-majesté. London and New York: Routledge.